

Socijalno-ekonomska obilježja obitelji s djecom do 15 godina u Hrvatskoj*

Sanja Crnković-Pozaić
Hrvatski zavod za zapošljavanje

Pregledni članak
UDK: 316.3.3562-053.2-465.13/19.497.5
Priljeno: siječanj 1999.

Autorica u ovom prilogu analizira podatke Ankete o radnoj snazi u Hrvatskoj 1997. godine, a posebno one koji se odnose na obitelji s djecom do 15 godina. Ona zaključuje da u Hrvatskoj prevladavaju obitelji s jednim ili dvoje djece, dok su sve rjeđe obitelji s većim brojem djece. Smanjeni broj djece u obiteljima ona objašnjava gospodarskim teškoćama u kojima se zemlja nalazi, što djecu za mnoge obitelji čini skupim resursom.

U pogledu mjera demografske politike autorica predlaže poreske olakšice za jačanje materijalnog položaja mladih parova, pogodnosti obiteljima s jednim ili dvoje djece s ciljem da se odluče za drugo i treće dijete te posebnu brigu o obiteljima s više djece kojima treba veća državna potpora.

Ključne riječi: obitelji s djecom do 15 godina, ekonomski položaj obitelji, demografska politika, davanje obitelji, poreske olakšice.

1. UVOD

U Hrvatskoj je u posljednjem razdoblju došlo do negativne sinergije mnogih čimbenika koji su, svaki na svoj način, djelovali na demografska kretanja. Prvo, od 1991. do 1995. godine je Hrvatska imala negativan prirodni priraštaj, odnosno radalo se manje nego što se umiralo. To je posljedica povijesnih okolnosti u kojima je emigracija odigrala važnu ulogu, s jedne, te smanjenja fertiliteta uz istovremeno strukturno starenje stanovništva koje je povećalo smrtnost, s druge strane. Veliki valovi emigracije obilježili su početak stoljeća, naročito iz primorskih i dalmatinskih krajeva, nakon što je bolest vinove loze uništila temelj egzistencije tisuća naših ljudi. Iz gospodarskih razloga je tijekom šezdesetih također došlo do masovne emigracije, poglavito iz poljoprivrednih krajeva kao posljedica zanemarivanja poljoprivrede. Prvi korak seoskih stanovnika bio je odlazak u gradove a, kada se pokazalo da nova industrija nije u stanju apsorbirati ogromne viškove radne snage u poljoprivredi, tada su vlasti otvorile granice i emigracijom smanjile tenzije do kojih bi, nedvojbeno, došlo da su granice ostale zatvorene. Drugo, nakon baby-boom generacije, u prvom razdoblju nakon rata, stalno se smanjivala brojnost novih kohorti stanovnika pa danas znamo da će se

Hrvatska u bliskoj budućnosti suočiti s prijetnjom nedostatne reprodukcije radno sposobnog stanovništva, što će u drugom desetljeću idućeg stoljeća biti faktorom ograničenja razvoja, jer će se smanjiti ponuda radne snage.

Paralelno s odlaskom sa sela i prilagodbom industrijskom načinu života u gradovima se promijenio reproduktivni obrazac hrvatske obitelji. Nekadašnje brojne obitelji s mnogo djece zamjenjuju obitelji s jednim, dvoje ili najviše troje djece. Osim promjene strukture privrede, na smanjenje fertiliteta je utjecala i loša gospodarska situacija koja je otežavala i ograničavala majčinu ulogu i tjerala žene koje bi inače, možda, odabrale kućansku ulogu, na ekonomsku aktivnost. S druge strane, žene sve više osjećaju potrebu da se dokažu na profesionalnom planu, a na temelju obrazovanja koje su stjecale u jednako mjeri kao i muškarci. Društvo, s druge strane, nije tako organizirano da olakša brigu o djeci ženama koje rade, nego su žene prisiljene žrtvovati svoje slobodno vrijeme, potrebno za odmor, radu u kućanstvu i skrbi o djeci. Sekundarni, a ponekad i primarni izvor prihoda obitelji uspostavljen ženim radom, pokazao se izuzetno važnim u razdoblju tranzicije, jer je fleksibilnost ženskog rada u razdobljima krize zaposlenosti u formalnom sektoru amortizirala pad životnog standarda obitelji.

* Ovaj članak je skraćena verzija rada pod istim naslovom priređenog za Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i obitelji.

U ovom radu nam je cilj analizirati ekonomski i socijalni status hrvatskih obitelji, naročito status obitelji s više djece. Potražiti ćemo odgovore na pitanja kao što su: kolika je zastupljenost obitelji s mnogo djece u našem društvu, kakve su njihove materijalne prilike, jesu li te materijalne prilike posljedica brojnosti djece, kvalifikacijske strukture roditelja, niskih primanja ili je, pak, važnija situiranost obitelji u seoskoj sredini? U kakvim se obiteljima rađaju djeca danas? Ako se više djece rodi u višeečlanim obiteljima, bi li populacijsku politiku trebalo vezati uz poboljšanje njihova ekonomskog statusa ili bi, pak, trebalo politiku temeljiti na poticaju za rođenje drugog djeteta u obitelji?

Odgovori na ova pitanja su od velike važnosti za nositelje populacijske politike, naročito u uvjetima kada nema dostatnih sredstava, pa se pozornost mora usredotočiti na ciljane socijalne skupine kod kojih se može očekivati najveći učinak.

2. IZVORI PODATAKA

Najbolji izvori podataka za analizu ove vrste jesu ankete o pitanjima obitelji i fertiliteta kojima se istražuju uzroci reproduktivnog ponašanja žena, te ankete o potrošnji kućanstava kojima se istražuju ekonomske odluke kućanstava o štednji, potrošnji, investicijama i ekonomskoj aktivnosti. Niti jedna od ovih anketa kod nas nije u potpunosti provedena pa se, ovom prilikom, moramo osloniti na anketu radne snage koja je jedina anketa temeljena na ispitivanju pojedinaca u kućanstvima. Ta je anketa provedena 1997. godine. Reprezentativni uzorak od približno 1% kućanstava, odnosno 25.000 pojedinaca, čini ovu anketu najvećom u Hrvatskoj. Ispitanici su bili svi članovi kućanstava. Međutim, jedinica ispitivanja nije obitelj, nego kućanstvo koje može, ali ne mora, biti zajednica krvnih srodnika. Kućanstvo je ekonomska zajednica u kojoj članovi zajednički troše sredstva za život. U ovom ćemo radu kućanstvo i obitelj tretirati kao istoznačne pojmove, budući da veliku većinu kućanstava ipak čine obitelji. (Svega 58 tisuća osoba u ukupnom stanovništvu čine nesrodničku populaciju koja živi u kućanstvima).

Podjela članova kućanstava na zaposlene, nezaposlene i neaktivne osobe izvršena je na temelju međunarodnih kriterija koje je definirala Međunarodna organizacija rada na Trinapestom kongresu statističara rada. Podsjetimo,

zaposlenom se smatra svaka osoba starija od 15 godina koja se u tijeku referentnog razdoblja bavila nekom ekonomskom aktivnošću radi stjecanja sredstava za život barem jedan sat. Ovom definicijom je obuhvaćen veliki broj pojedinaca koji nemaju stalni radni odnos, nego rade nekoliko sati na tjedan, na povremenim poslovima ili kao pomoćna radna snaga u poljoprivredi. Premda se ti poslovi ne mogu u cijelosti smatrati punom zaposlenošću, oni otkrivaju rad u svojoj ekonomiji koji se u drugim izvorima podataka ne može niti nazrijeti. Poznato je, međutim, da se golemi broj pojedinaca upravo na takav način snalazi zarađujući za život u ovom tranzicijskom razdoblju.

Nezaposlena je svaka osoba koja nema posao (čak ni povremeni posao), aktivno traži posao i raspoloživa je za rad. Sva tri ova uvjeta moraju istodobno biti zadovoljena. Mnogi pojedinci koji imaju formalni status nezaposlene osobe preko prijave Hrvatskom zavodu za zapošljavanje ne zadovoljavaju makar jedan od navedena tri uvjeta. Najčešće je to raspoloživost za rad. Naime, analiza je pokazala da trećina osoba s burze zapravo radi na crno, pa prema tome ne zadovoljava čak dva od tri spomenuta kriterija: o potpunom izostanku rada i raspoloživosti za rad. Ove su nam podjele važne za ispitivanje ekonomskoga i materijalnog položaja kućanstva.

Neaktivne su osobe one koje se ne mogu svrstati niti u jednu od dviju navedenih kategorija. Najveći broj neaktivnih su djeca do 15 godina te starije osobe, pretežno umirovljenici u trećoj životnoj dobi. Tu se, međutim, mogu naći i mnoge radnosposobne osobe koje su uzaludno tražile posao ali su, ne našavši ga, odustale od aktivnog traženja te, prema međunarodnim standardima, nisu nezaposlene.

Predmetom ovoga rada su rezultati istraživanja obitelji s djecom do 15 godina. Ova je granica odabrana stoga što u demografskom smislu s navršениh 15 godina osobe postaju radnosposobne, jer je to zakonski određena najniža dob u kojoj se može početi raditi. S druge strane, znamo da veliki broj djece nastavlja školovanje i nakon 15. godine te mnogo kasnije ulazi na tržište rada. Prema tome, treba imati na umu da se svi podaci odnose na obitelji koje imaju djecu do 15 godina, premda to ne isključuje mogućnost da te iste obitelji imaju i stariju djecu. Obitelji sa starijom djecom prikazane su pod kategorijom "Ostali".

3. STRUKTURA OBITELJI PREMA BROJU DJECE

U Hrvatskoj je prema ekspanziji podataka prikupljenih spomenutom anketom u 1997. godini bilo oko 1,34 milijuna obitelji u kojima je živjelo 4,1 milijun stanovnika. Nešto više od dvije trećine su bile obitelji s djecom, ali je svega 34,7% obitelji imalo djecu u dobi do 15 godina. Čak 33,8% obitelji u Hrvatskoj uopće nije imalo djecu.

druge povećava raskorak između željenoga i ostvarenog broja djece. Što se tiče prve pojave, važna je činjenica da se smrtnost djece u velikoj mjeri smanjila, te se s visokom razinom pouzdanosti može očekivati da će planirani i ostvareni broj djece biti istovjetan. U takvim uvjetima roditelji mogu relativno pouzdano planirati željeni broj djece, dok je ranije broj porođaja morao biti veći, kako bi se preduhitrla eventualna smrtnost.

Tablica 1.

Broj kućanstava i njihovih članova prema broju djece do 15 godina i mjestu stanovanja

Broj djece	Broj kućanstava 1997.	%	Broj članova kućanstva	Broj djece do 15 g.	Broj djece od 15-20 g	Gradska naselja	Seoska naselja	Prigrad. naselja	Izvan naselja
1 dijete	219 427	47,3	851 996	219 427	80 997	45,4	36,5	41,7	45,1
2 djece	191 288	41,3	883 221	382 576	21 265	41,7	45,6	44,3	30,1
3 djece	40 486	8,7	220 221	121 458	4 105	9,3	12,2	11,7	21,4
4 djece	9 548	2,1	62 905	38 192	1 045	2,5	4,1	1,9	3,4
5 i više djece	2 765	0,6	24 576	15 419	2 181	1,1	1,5	0,4	0
ukupno	463 514	100	2 042 919	777 072	109 593	100	100	100	100
obitelji s djecom - 15 g.	463 514	34,7	2 042 919	777 072	109 593	1 051 173	775 466	188 295	27 987
bez djece	451 981	33,8	683 971	0	0	360 299	244 430	69 421	9 821
ostali	422 056	31,6	1 362 853	0	174 593	747 874	874 450	157 307	23 105
ukupno	1 337 551	100	4 089 743	777 072	284 186	2 159 346	1 454 461	415 023	60 913

Izvor: Anketa radne snage – izvorna datoteka. Državni zavod za statistiku, 1997.

Najbrojnije su obitelji koje imaju samo jedno dijete (47,3%), zatim obitelji s dvoje djece (41,3%). U takvim obiteljima živi 1,7 milijuna stanovnika, odnosno 42,4% ukupnog stanovništva. Daleko su malobrojnije obitelji s troje djece (8,7%) koje obuhvaćaju 220 tisuća stanovnika, obitelji sa četvero djece (2,1%) sa 62,9 tisuća stanovnika i obitelji s pet 5 i više djece (0,6%) s 24,6 tisuća stanovnika.

Većina djece (382,6 tisuća) imaju još jednog brata ili sestru u dobi do 15 godina, a 6% ih ima od te dobi starije sestre ili braću. Čak 36,9% djece koja nemaju braće ili sestara u dobi do 15 godina, imaju stariju braću ili sestre koji su prešli tu dobnu granicu te se više ne mogu svrstati u djecu.

Veliki broj anketa (poglavito u zapadnim zemljama) o reproduktivnom ponašanju u obiteljima i izvan obitelji otkriva dva fenomena. S jedne strane se smanjuje željeni broj djece, a s

Druga pojava, raskorak između željenoga i ostvarenog broja djece je posljedica gospodarskih prilika i ekonomske moći obitelji te društvenih uvjeta za zbrinjavanje djece u predškolskim i ostalim ustanovama koje se brinu o djeci. Najveća prepreka većoj plodnosti je nemogućnost osnivanja vlastite obitelji zbog stambenih (ne)prilika mladih, što utječe na odlaganje sklapanja braka. Sklapanje braka u kasnijoj dobi izravno utječe na broj rođene djece zbog skraćenog reproduktivnog razdoblja. S druge strane, materijalne prilike obitelji koje i uspiju osnovati bračnu zajednicu su takve, da oba supružnika moraju raditi, naročito kada se pojave djeca.

Često se dovodi u vezu razina obrazovanosti žena i njeno reproduktivno ponašanje. Navodno je ustanovljena negativna korelacija između dviju pojava. Međutim, analize pokazuju da je vrlo mala razlika između željenog broja

ja djece kod žena s niskom i visokom obrazovnom razinom. Broj djece kod obrazovanih žena je manji u prosjeku ne zbog toga što one ne bi željele rađati, nego zbog poteškoća s kojima se obrazovane zaposlene žene moraju suočiti, kada je u pitanju zbrinjavanje djece za vrijeme radnog vremena. Budući da je nerealno očekivati, naročito u ovakvim gospodarskim uvjetima, da će žene odustajati od profesije i sudjelovanja na tržištu rada, društvo mora ponuditi mjere koje će ženama omogućiti rađanje većeg broja djece.

Hrvatska se već dugi niz godina sve više približava reproduktivnom obrascu koji je prisutan u zemljama Zapadne Europe. Obitelji s jednim ili dvoje djece postaju uobičajenom pojavom, a povećava se i broj obitelji samo s jednim roditeljem.

4. STRUKTURA OBITELJI PREMA BROJU ČLANOVA

Na slici 1. prikazan je ukupan broj obitelji te obitelji s djecom do 15 godina prema broju članova.

Nešto više od 5% svih obitelji su samačke obitelji, a daljnjih 16,3% su obitelji sa samo dva člana. Dvočlanih obitelji s djecom do 15 godina je svega 0,9% i u njima je prisutan samo jedan roditelj. Kao što je navedeno, četveročlane su obitelji najbrojnije u jednoj i drugoj skupini, ali su mnogo brojnije kod obitelji s djecom do 15 godina nego ukupnoj populaciji obitelji (36,8% u odnosu na 29,7%).

Ovakva distribucija obitelji upućuje na to da bi naša politika demografske revitalizacije trebala imati dva osnovna smjera. Budući da je broj četveročlanih obitelji dominantan, te da su najbrojnije obitelji s jednim ili dvoje djece,

jedan bi segment politike trebao uključivati napore da se takve obitelji stimuliraju da dobiju drugo ili treće dijete. S druge strane, sekundarni maksimum kod obitelji s djecom do 15 godina ukazuje na činjenicu da postoje obitelji kod kojih je lako postići rađanja većeg broja djece, ali je tome prepreka njihov materijalni status.

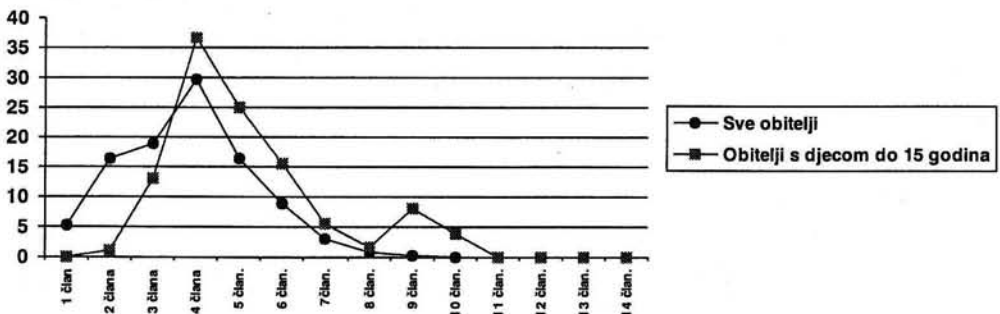
Kako bismo preispitali ovu tezu, izračunali smo frekvenciju rađanja prema veličini obitelji. Podaci za 1987. godinu ukazuju da se 39,8% djece rodilo u četveročlanim obiteljima, dok se 1997. godine najveći broj (29,9%) rodio u peteročlanim obiteljima. Kako su novorođena djeca uključena u narečeni broj članova obitelji, ispada da su rođenja drugog djeteta ustupila mjesto rođenju trećeg djeteta. To ide u prilog tezi da politiku demografske obnove treba usmjeriti na promjenu reproduktivnog ponašanja obitelji s jednim i dvoje djece jer će, kod njih, učinci biti najveći. Tako, na primjer, kada bi se sve obitelji s jednim djetetom odlučile na drugo dijete, a obitelji s dvoje djece na treće dijete, imali bismo novih 410,7 tisuća djece. Kada bismo, međutim, stimulirali samo obitelji sa četvero i više djece, učinak bi bio samo 12 tisuća novorođene djece. Čak i onda kada bismo mogli računati da će se mali broj obitelji opredijeliti ne na jedno, nego na dodatno dvoje ili troje djece, rezultat bi bio svega desetina učinka kod prethodne skupine.

5. STRUKTURA OBITELJI S DJECOM DO 15 GODINA PREMA MJESTU STANOVANJA

Jedna od vrlo važnih pretpostavki demografske politike je utvrđivanje onih skupina obitelji kod kojih je plodnost, *ceteris paribus*,

Slika 1.

Obitelji prema broju članova 1997.

veća nego kod drugih skupina. Povijesno su seoske obitelji u nas imale veći broj djece nego gradske i prigradske obitelji. Može li se i danas računati na isti reproduktivni obrazac?

Podaci prikupljeni anketom pokazuju da 45,4% obitelji u gradskim naseljima ima samo jedno dijete, a 41,7% dvoje djece. S druge strane, u seoskim naseljima 36% obitelji je s jednim djetetom dok je udio obitelji s dvoje djece 45,6%. Slično je i u prigradskim naseljima. Razlike između seoskih, gradskih i prigradskih naselja nisu izrazito značajne, osim kod obitelji s jednim djetetom koje su malobrojnije među seoskim obiteljima i kod obitelji s petero i više djece. Ova je skupina jednako zastupljena u gradskim i seoskim naseljima (48,3% i 48,7%), dok ih u ostalim tipovima naselja gotovo i nema. Nadalje, broj žena u gradskim naseljima je mnogo veći nego u seoskim (1,13 milijuna u odnosu na 743 tisuće), a postotak žena u reproduktivnoj dobi (18-45) je također veći u gradovima (38,5% u odnosu na 32,6%). Ovi pokazatelji upućuju na činjenicu da velike obitelji nisu više pojava koja se pretežito javlja na selu, pa se može reći da demografska politika može biti neutralna s obzirom na vrstu naselja. Međutim, kao što ćemo kasnije vidjeti, materijalni položaj gradskih obitelji s više djece je relativno teži od položaja takvih obitelji na selu. Problem prehranjivanja obitelji na selu je manji, dok se u gradu obitelji snalaze uz pomoć državnih socijalnih davanja.

6. OBRAZOVNA RAZINA OBITELJI I BROJNOST DJECE

Obrazovna razina pojedinca, premda izravno ne govori o razini ljudskog potencijala, jedan je od pokazatelja za kojim moramo posegnuti da bismo utvrdili razlike među obiteljima s različitim brojem djece. Razina obrazovnosti izravno i neizravno utječe na ekonomsku moć obitelji, na reproduktivno ponašanje, na izbor zanimanja, na pokretljivost na tržištu rada, kako vertikalnu tako i horizontalnu. Ako, *ceteris paribus*, postoji značajna razlika u obrazovnoj razini obitelji s više djece u odnosu na obitelji s malim brojem djece, tada će i svi drugi pokazatelji i karakteristike odražavati tu razinu. Niska obrazovna razina smanjuje izbor zanimanja i predodređuje relativno nizak materijalni status obitelji. Djeca niže obrazovanih roditelja nemaju dovoljnu materijalnu i psihološku podršku pri stjecanju više obrazovne razine od njihovih roditelja. Niža obrazovna razina žene destimulira ulazak u radnu snagu, jer je oportunitetni trošak ostanka u domu nizak, tj. razina primanja koja se mogu postići na tržištu rada ne opravdava zapošljavanje u odnosu na korisnost djelovanja u kući i povremenost dodatnog rada. Oportunitetni trošak neuključivanja na tržište rada se sve više smanjuje što je veći broj djece, pa se može govoriti i o pozitivnom utjecaju niske obrazovne razine na fertilitet.

Tablica 2.

Obitelji s djecom i obrazovna razina radnosposobnih članova obitelji

	Obrazovna razina radnosposobnih članova obitelji							
	Bez škole i s 1-3 razreda OŠ	Nezavršena OŠ (4-7 razreda)	OŠ	3-god. strukovna škola	4-godišnja srednja škola i gimnazija	Viša škola	Fakultet	Post- diplomski
1 dijete	2,2	7,8	26,0	18,8	32,6	12,0	6,5	0,7
2 djece	2,8	8,5	22,7	16,8	37,7	4,3	6,7	0,7
3 djece	3,9	11,5	27,4	18,0	27,7	4,8	6,4	0,4
4 djece	5,6	12,5	29,2	13,7	29,1	3,0	6,8	0,0
5 i više djece	4,0	29,3	39,1	12,5	11,9	3,2	0,0	0,0
ukupno s djecom do 15 godina	2,6	8,6	25,0	17,8	32,0	4,9	6,5	0,6
ukupno stanovništ.	4,9	12,8	25,5	17,0	28,3	4,9	6,2	0,6

Izvor: Anketa radne snage. Državni zavod za statistiku 1997.

Zanimljivo je ustanoviti kako je, na primjer, kod obitelji sa četvero djece distribucija udjela prema obrazovnoj razini bimodalna. Naime, ova skupina ima nadprosječni udio radnosposobnih osoba bez škole ili samo s 1-3 razreda osnovne škole a, istovremeno, ima i najveći udio među fakultetski obrazovanom populacijom. Ta pojava, na neki način, nagovještava pojavu većih obitelji kod obrazovanih parova. Osim ovog izuzetka, očita je negativna korelacija između razine obrazovanosti i broja djece u obitelji, tj. što je razina obrazovanosti niža, to je broj djece veći.

Ova saznanja je važno imati u vidu kod donošenja mjera populacijske politike. Ako su obitelji s mnogobrojnom djecom u pravilu nižeg obrazovanja, vrlo je vjerojatno da imaju i slabiju ekonomsku moć od drugih obitelji s manjim brojem djece, te da politika koja želi podržati veći fertilitet, mora ujedno biti i politika borbe protiv siromaštva, kako bi se osigurao kvalitetan život djeci rođenoj u obitelji s više djece.

7. EKONOMSKI POLOŽAJ OBITELJI S DJECOM

Najbolji pokazatelj ekonomskog položaja obitelji je broj zaposlenih osoba te pojedinačni i zbirni obiteljski prihodi. Razlikuje li se imovinski status obitelji s jednim ili dvoje djece u

odnosu na obitelji s troje i više djece? Postoji li, dakle, korelacija između broja djece i imovinskog stanja obitelji? Ako takva korelacija postoji, je li ona pozitivna ili negativna?

Na ova ćemo pitanja nastojati odgovoriti tako što ćemo svrstati obitelji prema broju djece i prema broju zaposlenih, nezaposlenih i neaktivnih članova. Izračunat ćemo omjer zaposlenih prema radnosposobnim osobama u obitelji te stopu nezaposlenosti, sve prema broju djece u obitelji.

U tablici 3. prikazane su zaposlene i nezaposlene osobe po obiteljima, analiza kojih će nam ukazati na karakteristike ekonomskog statusa obitelji s više djece u odnosu na druge obitelji. Radnosposobno stanovništvo je demografska, a ne i ekonomska kategorija, te obuhvaća sve članove obitelji kojima je 15 i više godina. Gornje granice radne dobi nema, prema uzoru na slične ankete u Zapadnoj Europi i Eurostatu. Najvažnije mjerilo je stupanj zaposlenosti članova obitelji koji je prikazan kao omjer zaposlenih i radnosposobnih osoba (*employment-population ratio*). U praksi se, danas, ovaj pokazatelj radije koristi kao mjera stupnja iskorištenosti radnih potencijala od stope nezaposlenosti, naročito u zemljama u tranziciji u kojima su statistike radne snage često nepouzdana. Kretanje stopa nezaposlenosti može, na primjer, biti uzrokovano prom-

Tablica 3.

Radnosposobni, zaposleni i nezaposleni članovi obitelji prema broju djece 1997.

Obitelji prema broju djece	Ukupan broj članova obitelji	Broj radno-sposobnih članova	Broj zaposlenih članova	Broj neaktivnih radnosposob. članova	Udio zaposlenih u radnosposobnima	ILO nezaposlenost	Stopa ILO nezaposlenosti	Nezaposleni na burzi rada	Stopa registrirane nezaposlenosti
1 dijete	851 996	628 043	374 492	214 326	59,63	39 225	9,48	55 981	13,00
2 djece	883 221	497 516	328 343	140 248	66,00	28 925	8,10	52 857	13,87
3 djece	220 221	100 198	61 408	33 923	61,30	4 867	7,34	15 854	20,52
4 djece	62 905	25 417	14 123	8 934	55,60	2 360	14,32	4 397	23,74
5 i više djece	24 576	9 463	3 947	4 718	41,70	798	16,82	1 717	30,31
s djecom do 15	2 042 919	1 818 966	782 313	960 478	43,01	76 175	8,87	130 806	14,33
bez djece	683 971	683 971	197 775	475 369	28,92	10 827	5,19	6 368	3,12
ostali	1 362 853	729 678	612 920	28 601	84,00	88 157	12,57	121 390	16,53
ukupno	4 089 743	3 233 000	1 593 008	1 464 833	49,27	175 159	9,91	258 564	13,96

Izvor: Anketa radne snage 1997. Državni zavod za statistiku.

jenama u radnoj snazi, pa se ne može lako odrediti je li do promjene stope došlo zbog izlaska većeg broja osoba iz kontingenta radne snage, što je loš znak, ili zbog povećanja zaposlenosti u odnosu na nezaposlenost, što je pozitivna promjena. Omjer zaposlenih i radnosposobnih mnogo je stabilniji pokazatelj koji je, preko broja zaposlenih, izravan odraz kretanja u gospodarstvu s aspekta zapošljavanja, a radnosposobno stanovništvo u nazivniku se vrlo sporo mijenja i ovisi, isključivo, o demografskim kretanjima. Prema tome, on je kao kratkoročni pokazatelj mnogo podjednaki od stope nezaposlenosti.

Sve obitelji s djecom imaju omjer veći od prosjeka, osim obitelji s petero i više djece u kojima se omjer kreće oko 41%. Ovaj nam indikator govori o mogućim materijalnim poteškoćama obitelji s mnogo djece, jer ispodprosječan broj radnosposobnih pojedinaca u

da većina pojedinaca u takvim obiteljima sama privređuje. Druga su krajnost obitelji bez djece kod kojih je omjer zaposlenih i radnosposobnih svega 28,9, a koeficijent ovisnosti čak 2,5, ali se ovdje radi o velikom broju neaktivnih osoba, umirovljenika, koji imaju vlastite izvore prihoda te nisu ovisni o zaposlenima.

Zašto tako malen broj radnosposobnih pojedinaca u obiteljima s više djece radi? Može li se pretpostaviti da je to njihov dobrovoljni izbor, tj. da ne žele sudjelovati na tržištu rada? S jedne strane, brojna djeca nameću potrebu da jedan od roditelja, najčešće majka, ostane kod kuće. S druge strane, materijalne su potrebe izrazito visoke, pa bi bilo normalno da se sve radnosposobne osobe uključe u tržište rada, kako bi pridonijele kućnom proračunu. Tablica 4. prikazuje podjelu kućanstava s petero i više djece prema ulozi u obitelji i ekonomskoj aktivnosti.

Tablica 4.

Ekonomska aktivnost radnosposobnih članova obitelji s petero i više djece

	Ukupno	Zaposleni	Nezaposleni	Neaktivni
nositelj obitelji	2 811 (100%)	1 743 (62%)	305 (10,9%)	763 (27,1%)
supružnik	2 581 (100%)	586 (22,7%)	0	1 995 (77,3%)
kći/sin nositelja	2 499 (100%)	1 016 (40,6%)	330 (13,2%)	1 153 (46,1%)
snaha/zet nositelja	356 (100%)	356 (100%)	0	0
otac/majka nositelja	959 (100%)	152 (15,8%)	0	807 (84,2%)
djed/baka nositelja	0	0	0	0
unuk/unuka nositelja	93 (100%)	93 (100%)	0	0
ostali srodnici	164 (100%)	0	164 (100%)	0

Izvor: Anketa radne snage 1997. Državni zavod za statistiku.

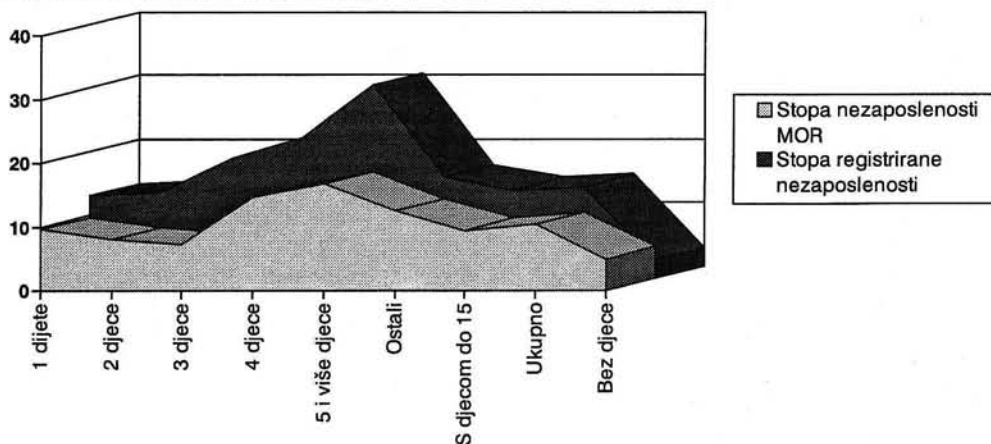
obitelji radi ili, obratno, vrlo je visok koeficijent ovisnosti koji računamo kao broj zaposlenih u odnosu na nezaposlene i neaktivne članove. Kod obitelji s jednim djetetom koeficijent ovisnosti je 0,68 (ovdje se govori o uzdržavanim osobama radnosposobne dobi, dakle bez djece do 15 godina). Kod obitelji s troje djece je koeficijent ovisnosti 0,63, dok je kod obitelji s petero i više djece taj koeficijent 1,40.

Omjer zaposlenih i radnosposobnih vrlo je visok kod ostalih obitelji s djecom u dobi iznad 15 godina (84%), kod kojih je i koeficijent ovisnosti vrlo nizak, tj. samo 0,19 što nam govori

Uglavnom se radi o jednogeneracijskim obiteljima kod kojih je nositelju obitelji u prosjeku 45 godina, ali ima i višegeneracijskih obitelji u kojima je nositelj obitelji neaktivan, dakle najčešće umirovljenik. Čak 62% nositelja obitelji je zaposleno (1.746), 10% je nezaposleno, a ostali su neaktivni. Supružnici, uglavnom žene, najčešće su neaktivni (77%), nadalje 40,6% kćeri i sinova nositelja obitelji su zaposleni, 13,2% su nezaposleni, a 46,1% su radno sposobni ali neaktivni. Kada smo ispitali voljnost nezaposlenih i neaktivnih kategorija za rad, svega 35% je izjavilo da bi željeli raditi kada bi mogli naći posao koji im odgovara. Stoga možemo zaključiti da kod obitelji s pete-

Slika 2.

Registrirana nezaposlenost i nezaposlenost prema međunarodnim standardima 1997.

ro i više djece među radno sposobnima, ali neaktivnim članovima, nema mnogo pojedinaca koji bi željeli raditi nego su, vjerojatno, okrenuti prema kućnom poslu i brizi o djeci.

Vrlo je indikativan i broj nezaposlenih u obiteljima. Prema međunarodnim standardima je mnogo manje nezaposlenih nego što je prijavljeno Hrvatskom zavodu za zapošljavanje. U Hrvatskoj je 1997. godine bilo 258,6¹ tisuća registrirano nezaposlenih, ali je od njih svega 175 tisuća bilo zaista nezaposleno prema međunarodnim standardima. Najveći broj takvih ne zadovoljava uvjet aktivnog traženja posla ili se radi o pojedincima koji rade na crno.

Svi navedeni indikatori govore o relativno težem materijalnom statusu obitelji s više djece, što se može vidjeti i na stopama nezaposlenosti, bez obzira koja se metoda mjerenja nezaposlenosti koristi. Tako se kod međunarodne stope, koja je znatno niža od registrirane stope, lako uočava raspon od 7,34% kod obitelji s troje djece do 16,82% kod obitelji s petero i više djece. Taj je raspon još veći kod registrirane nezaposlenosti, dakle, od 13% kod obitelji s jednim djetetom do zastrašujućih 30,3% kod obitelji s petero i više djece.

Obitelji s više djece su očito u mnogo lošijem materijalnom položaju od obitelji s manjim brojem djece. Teško je, međutim, definirati uzročno-posljedičnu vezu između tih dviju

pojave. Prvo, jesu li obitelji s više djece nekada bile u približno sličnom statusu kao sadašnje obitelji s manje djece te su s vremenom izgubile svoj prvobitni položaj? Je li siromaštvo endemično za obitelji s više djece, te bi li bolji materijalni položaj zapravo smanjio broj željene djece?

Također moramo uočiti da se razlike između dvaju načina mjerenja, kao i intenzitet nezaposlenosti, povećavaju što je veći broj djece u obitelji. Drugim riječima, u obiteljima s više djece nezaposleni su evidentirani kod Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, ali oni nisu doista nezaposleni. Premda smo, dakle, vidjeli da kod obitelji s petero i više djece nema mnogo demografskih rezervi koje bi se aktivirale u razdobljima rasta zaposlenosti, ipak je u relativnom odnosu stopa nezaposlenosti kod ove skupine najviša, što govori o nadprosječnoj ugroženosti ovih obitelji i mnogobrojnoj djeci koja žive i ovise o njima. Premda govorimo o relativno malom broju obitelji u toj skupini, radi se o relativno velikom broju djece (više od 13 tisuća) čija je egzistencija na rubu prihvatljivoga.

8. PREPORUKE ZA MJERE DEMOGRAFSKE POLITIKE

Na temelju provedene analize razvidno je da su sve obitelji s troje i više djece, a naročito

¹ Ovo je broj registriranih nezaposlenih koji je procijenjen iz ankete radne snage i ne odgovara točno broju nezaposlenih s evidencije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje.

s petero i više djece u lošijem materijalnom položaju od ostalih obitelji s djecom, a naročito odskaču u odnosu na ukupan broj obitelji. Obitelji s petero ili više djece također imaju bitno lošiju obrazovnu strukturu od ostalih obitelji, pa čak i od obitelji s troje ili četvero djece. Prihodi iz rada smanjuju se s brojnošću djece, a prihodi izvan rada su raznovrsni i u rasponu od državnih transfera do osobnih prihoda od prethodnog rada. U najtežem su položaju gradske obitelji s petero ili više djece koje u velikoj mjeri ovisе o socijalnim davanjima.

Demografska politika kojoj je cilj povećati plodnost pa, dakle, i broj stanovništva, treba početi od sljedećih pretpostavki:

– masovni povratak na veliku brojnost djece u obitelji stvar je prošlosti i ne može se nikakvim mjerama vratiti, pa treba napustiti nastojanja u tom smjeru;

– najbrojnije su obitelji s jednim djetetom, ali to nije željeni broj djece, nego je odraz dugotrajnijih gospodarskih poteškoća koje onemogućuju mladima stupanje u brak, te čine djecu relativno skupim resursom uz već dostignutu očekivanu razinu blagostanja;

– u pravilu obitelji s petero i više djece imaju nižu obrazovnu razinu i prihodi su im nedostatni za pružanje kvalitetne njege za djecu te osiguranje njihove ekonomske samostalnosti.

U svezi s ovim konstatacijama smatramo da bi se buduća demografska politika trebala usmjeriti u sljedećim pravcima:

– Treba stimulirati, najviše mehanizmima izuzeća iz poreskih obveza, mlade bračne parove kako bi se ojačao njihov materijalni status. U tom su smislu nedavno učinjeni odre-

đeni pomaci, tj. povećana je razina neoporezovog dijela dohotka i dati su veći popusti na uzdržavane članove.

– Potrebno je uvesti posebne pogodnosti obiteljima s jednim djetetom koje se odluče za drugo, a potom i za treće dijete. Taj se cilj ne može postići davanjem posebnih prava majkama koje su voljne ostati u kući, budući da je razina razvijenosti u Hrvatskoj preniska da bi se mogli ostvarivati toliki transferi osobama koje ne rade. Jednako je tako poznato da stope aktivnosti žena već dugi niz godina rastu svuda u svijetu, pa tako i kod nas. Žene će, stoga, sve više htjeti raditi, ali će imati onoliki broj djece koliko im to društvo omogućiti s obzirom na ustanove za predškolsku i školsku djecu te olakšice na radnome mjestu.

– S humanitarnog stajališta je neophodno brinuti se za obitelji s velikim brojem djece koja žive u siromaštvu, a gdje su roditelji, zbog niske obrazovne razine i drugih razloga, nedovoljno sposobni da se kvalitetno brinu o svojoj djeci. Međutim, danas je ova populacija vrlo mala i nije preporučljivo politiku usredotočiti na njih, jer će učinci biti zanemarivi. Ciljana skupina trebaju biti obitelji s jednim ili dvoje djece.

Na kraju valja istaknuti da je nužan, ali za uspješnu demografsku politiku ne istovremeno i dovoljan uvjet, ravnomjeran gospodarski razvoj koji će omogućiti prosječno obrazovanom, prosječno talentiranom i prosječno sposobnom čovjeku da stvori vlastitu obitelj te da ju, u prosječnom blagostanju, održi i osposobi za samostalnost, a potom i za osnivanje vlastite obitelji.

Summary

SOCIAL AND ECONOMIC CHARACTERISTICS OF FAMILIES WITH CHILDREN OF UP TO 15 YEARS OF AGE

Sanja Crnković-Pozaić

In this paper, the author analyses the data of the Survey on Labour in Croatia in 1997 and particularly those related to families with children of up to 15 years of age. The author reaches a conclusion that in Croatia, families with one or two children prevail, while families with a larger number of children are fewer and fewer. A decreased number of children in families is explained by the economic difficulties of the country because of which children have become an expensive resource for many families.

With regard to demographic policy measures, the author proposes tax reliefs aimed at strengthening the material position of young couples, come benefits for families with one or two children to encourage them to have a second or a third child, and special care for the families in need of the government support.

Key words: families with children of up to 15 years, the family's economic position, demographic policy, family allowance, tax reliefs.